

Acta Histriae, let. 16. Koper : Založba Annales, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, 2008.

1–2: Plemstvo v obalnih mestih in beneška in osmanska prisotnost na Jadranu v zgodnjem novem veku;

3: 150 let Južne železnice;

4: Interpreti kultur: dominantne in podrejene kulture v soočenju.

Revija Acta Histriae sodi med tiste slovenske znanstvene revije, ki redno objavljajo članke slovenskih in tujih avtorjev s humanistično vsebino, zlasti s področja zgodovinopisja, s posebnim poudarkom na sodobnih metodoloških pristopih in manj obdelanih tematskih področjih. Tej programski usmeritvi sledijo tudi štiri številke, ki so izšle leta 2008 in ki so, kot je za programsko shemo revije tudi značilno, razdeljene na več tematskih sklopov. Revija se je leta 2008 uvrstila v citatno bazo *Arts and Humanities Citation Index (A&HCI)* in *Social Sciences Citation Index (SSCI)*. Prvi dve številki tega letnika obravnavata dve temi jadranskega prostora, in sicer *Plemstvo v obalnih mestih* in raznolike odnose med *Benečani in Osmani na Jadranu v zgodnjem novem veku*. Tematsko raznolikost dvojne številke zaključuje prispevek o vprašanju naracije v slovenskem zgodovinopisju v 80. letih 20. stoletja na podlagi strokovnih polemik v *Zgodovinskem časopisu*. Tretja številka je posvečena različnim družbenim in gospodarskim vplivom Južne železnice skozi stoletje in pol njene pojavnosti, četrta pa prinaša prispevke z mednarodne znanstvene konference Interpreti kultur.

Prvi sklop člankov, ki obravnava plemstvo v dalmatinskih mestih, prinaša slovenskemu bralcu pregled nad stanjem raziskav o dalmatinskih mestih v srednjem in zgodnjem novem veku, saj združuje prispevke uveljavljenih hrvaških zgodovinarjev tega obdobja. Med pisci prispevkov so namreč raziskovalci, ki se že desetletja ukvarjajo s političnimi, genealoškimi, gospodarskimi, pravnimi in družbenimi vidiki življenja v dalmatinskih mestih, nekateri avtorji pa se dotaknejo tudi vprašanj vojaške zgodovine. Pregledni uvodni prispevek M. Andreisa podaja sliko dalmatinskega urbanega plemstva. V ospredju je analiza trogirskega plemstva v časovnem obdobju od 13. stoletja do konca prve avstrijske uprave leta 1805. Prispevek temelji na genealoški obdelavi obsežne baze podatkov, sestavljene iz biografskih drobcev iz zapisnikov sej mestnih svetov, občinskih in družinskih arhivov, matičnih knjig in drugih virov. Tako pridobljeni podatki omogočajo natančnejšo opredelitev generacij in izvora posameznih plemiških rodbin, študije pa so pomembne zlasti za revizijo

biografsko-genealoških prispevkov. Razprava I. Benyovsky Latinove poskuša sprejeti ali ovreči trditev o poselitvi določenih predelov mesta z družinami, ki so strateško povezane in ki ji je sledilo tudi združevanje posesti v njegovi okolici. Tezo, ki sicer sodi na področje socialne topografije in je veliko bolj očitna v nekaterih italijanskih mestih, avtorica potrdi. Prispevek Z. Nikolić Jakus se osredotoča na tematiko socialne zgodovine. Avtorica se v uvodu razprave osredotoči na terminologijo hišnega gospodinjstva in pojme, ki so na nek način označevali družino. Poseben fenomen dalmatinskih mest do 13. stoletja je enakopravnost moških in ženskih potomcev pri dedovanju premoženja, ki izhaja iz bizantinskega prava. S pojavom dote kot oblike izplačevanja hčera, se te začnejo odrekati dednim pravicam, vendar pa vsaj nekaj časa še ne izpodrinejo pravice do dedovanja hčera po smrti staršev, kar se nato zgodi v 14. stoletju, ko višina dote postane sestavni del poročnih pogodb in hkrati del dediščine. Ukvarja se tudi z vprašanjem priimkov in zlasti problema endogamskih porok, saj so bile plemiške družine majhne, papeške dispense ob porokah pa posledično pogoste. Med zanimivejše dele prispevka zagotovo sodi tudi študija o krvnem maščevanju. V članku B. Grbovac je mogoče bolj kot predstavitev posameznikov iz vrst zadrškega plemstva, ki so postali zvesti pristaši novega kralja, pomembna predstavitev načina, kako so ogrski vladarji v osebi Ludvika I. Anžuvina na vzhodni jadranski obali širili in utrjevali svojo oblast. To je kralj poskušal doseči s podelitvijo naziva viteza moškemu predstavnikom mestne aristokracije. S tem si je kralj pridobil naklonjenost plemstva, na drugi strani pa slednji v odnosu do kralja pričakovano zastopajo tako osebne kot skupne interese komune, saj so vsi tudi člani mestnih oblasti. S pridobljenim ugledom in diplomatskimi misijami je to plemstvo postalo vpliven gospodarski subjekt in za okolico precej zaprta skupina, v kateri so se ustvarjale vedno nove sorodstvene povezave. Naslednji prispevek se od političnih povezav seli na področje prava. N. Lonza, dobra poznavalka prava dubrovniške republike, prikazuje razvoj zbirke pravnih predpisov, oriše intenziven razvoj dubrovniške uprave (razmejitev pristojnosti velikega in malega sveta ter sveta naprošenih) in sodstva (ločitev civilnega in kazenskega sodstva ter prizivnega sodišča) v poznem srednjem veku, ki je verjetno vsaj olajšal, če že ne pospešil razvoj mesta do »zlate dobe« dubrovniške republike v 16. stoletju. Temu hitremu razvoju ne sledi imenovanje pravno izobraženih ljudi na uradniške položaje. V analizi pravnega razvoja se avtorica kritično loti določenih trditev, ki jih je v zvezi z razvojem dubrovniškega prava najti v literaturi. Dokaže namreč, da se dubrovniško pravo v času po pridobitvi avtonomije ni razvijalo, ampak se je ohranjala toga ureditev starega prava. Prozopografske analize razkrijejo, da se v pravu izobraženi domačini niso potegovali za pravne službe in da jim je študij pomenil zgolj socialni prestiž in odskočno desko za pridobivanje drugih uglednih služb. Relativno obsežen sklop dvojne številke revije Acta Histriae zaključuje prispevek L. Čoralić, ki analizira diplome o podelitvah naslova vitezov sv. Marka posameznikom iz treh pomembnih plemiških družin iz Boke Kotorske za njihove vojaške zasluge. Osrednji del članka avtorica sicer posveti samim dokumentom, a v zaključku članka opozori tudi na potrebo po raziskovanju vpetosti družin v politično, vojaško, kulturno in gospodarsko življenje tega odmaknjenega dela Beneške republike, torej na tematiko, s katero se še namerava ukvarjati.

Drugi tematski sklop predstavljata prispevka, pod katera so podpisani trije avtorji. Prvi prispevek (M. Pedani) se ukvarja z interesom osmanskega imperija na Jadranu in ekonomskim potencialom morja, ki ga cesarstvo v veliko večji meri spoznava od 15. stoletja dalje, ko mirovni sporazumi med obema suverenoma spodbudijo osmansko trgovino. Velik problem pomorske trgovine predstavlja piratstvo. Avtorica sicer najprej omeni senjske Uskoke, a opozori tudi na velike piratske ekspedicije z obal severne Afrike in na majhne in okretne roparske ladje Grkov in Albancev, ki se skrivajo med otoki in plenijo ladje. Drugi problem osmansko-beneške trgovine na Jadranu predstavljata dva tipa tihotapstva: uvoz prepovedanih dobrin in uvažanje dobrin brez plačevanja potrebnih pristojbin in carin. Drugi članek (K. Pust, D. Darovec) težišče zanimanja z morja prenese na kopno. Ukvarja se z zaupnimi informacijami, ki so jih beneškemu dožu pošiljali najrazličnejši posamezniki, med njimi precej hrvaških plemičev, saj je bila obveščevalna služba plačana in je delu plemičev omogočala preživetje. Glavni vir podatkov o zaupnih poročilih predstavljajo objavljeni dnevnik beneškega svetnika Marina Sanuda, vsebinsko pa se avtorja omejeta na poročila v letu 1499, na čas zadnjega večjega vpada osmanskih plenilskih skupin proti samemu centru Republike, v njihovo Terrafermo. Informacije, ki so jih pošiljali, razkrivajo tako vojaške premike različnih osmanskih skupin kot politično dogajanje na Balkanu. Predstavljeni primeri potrjujejo trditev, da je imela beneška republika eno najboljših obveščevalnih služb.

Tretja številka letnika 2008 je posvečena obletnici dokončanja Južne železnice, ki je v slovenski znanstveni javnosti naletela na manjši odmev, kot ga je bila deležna obletnica odprtja dela Južne železnice do Ljubljane. Prispevki, zbrani v tretji številki *Acte Histriae*, so pravzaprav edini slovenski znanstveni prispevek ob tej obletnici, ki so ga obeležili v regijah in državah, skozi katere je ta železnica potekala (Gorica, Gradec). Pomen obletnice je toliko večji, saj lahko trdimo, da se je prava gospodarska in tudi družbena preobrazba nekaterih mestnih središč ob Južni železnici zares začela šele, ko je železnica povezala tako pomembni gospodarski središči avstrijske monarhije, kot sta bila Dunaj in Trst. O temah, povezanih z Južno železnico, sicer obstaja obširna bibliografija, začenši z monumentalnim delom I. Mohoriča, *Zgodovina železnice na Slovenskem*, in monografijo J. Cvirna in A. Studna, ki obravnava fenomen železnice z odpiranjem novih tematik preučevanja. Prednost omenjenega zbornika je, da povezuje tematiko, ki je od samega začetka povezana z zgodovino železnic, s tematiko, ki sicer predstavlja samostojna tematska področja (2. svetovna vojna, migracije/emigracije, gospodarska zgodovina 2. polovice 20. stoletja). Kronološko se trije članki uvrščajo v čas »dolgega« 19. stoletja (D. Dukovski, B. Marušič, M. Drnovšek) in pet v čas 20. stoletja (B. Klabjan, S. Rutar, D. Guštin, M. Rabeschini, A. Gosar), sledi še strokovni članek. Naj izpostavimo samo nekaj poudarkov iz omenjenih člankov, ki se vsak na svoj način povezujejo z Južno železnico kot glavno tranzitno žilo, ki je potekala po slovenskem ozemlju. Železniško omrežje je omogočalo sezonsko migracijo pretežno ruralne Istre v oddaljena področja, kot sta bili Češka in Moravska, ugotavlja D. Dukovski. Prav zaradi izgradnje železniškega kraka proti Pulju je le-ta postal glavno oporišče avstrijske vojne mornarice, tistega projekta,

ki ga je monarhija stoletje prej poskušala udejaniti v Kraljevici, ki je v 19. stoletju tako kot Reka pripadla ogrskemu delu monarhije. Šele prihod železnice je Pulj moderniziral, na robu istrskega polotoka zares uveljavil meščanski vsakdan in omogočal, da se je iz ruralnega polotoka izdvojilo mesto, v katerem je delež delavcev v celotni populaciji iz 15 % ob štetju leta 1880 narasel na 22 % ob štetju leta 1910. V prispevku B. Klabjana se seznanimo s prenosom srednjeevropske, zlasti češke trgovine, iz tržaške luke na sever, v Hamburg, kjer so bile pristojbine za blago neprimerno ugodnejše, in težavno obnovo srednjeevropskih gospodarskih povezav zaradi interesov Francije in Italije, ki sta zastopali vsaka svoje interese na področju držav naslednic avstro-ogrskemu monarhije. Četudi z Južno železnico zgolj posredno povezana dežela Goriško-Gradiška je imela v času pred prvo svetovno vojno enega najbolj razvitih železniških sistemov glede na velikost dežele, ugotavlja B. Marušič. V članku obravnava ideje in izvedbo za posamezne odseke železniških prog od povezave Goriške s Trstom (1860) vse do najbolj slavne proge Transalpine in se ustavi pri njihovem odzivu v časopisju. V kratkem prispevku S. Rutar o gospodarskem izkoriščanju med drugo svetovno vojno je izpostavljena vloga rudnika Trbovlje na podlagi gradiva Višjega rudarskega urada na Dunaju. Avtorica ugotavlja, da so kljub sabotazam po progi prepeljali relativno velike količine premoga, leta 1944 pa je bil rudnik predstavljen tudi kot glavna žila za obnovo industrije na Štajerskem. Vsebinsko blizu omenjenemu prispevku sta še dva. Prvi se posveča strateškemu pomenu proge za vojaške transporte in prevoze strateških materialov (D. Guštin). Govori o vojaških operacijah v času italijanske okupacije, poškodbah proge in zelo hitrih obnovitvenih delih vojaškega železniškega polka, ki je kot delavce najemal tudi lokalno prebivalstvo. Za širši krog bralcev je zanimiv tudi podatek o osnovanju območja posebnega režima okoli proge, ob katerem so posekali rastje, kljub velikopoteznim načrtom izselili le tri vasi in uvedli stalno patroljiranje proge. Tudi razprava G. Bajca se posveča vojaškim operacijam v letu 1944, ko so Anglo-Američani poskušali z manjšimi ofenzivami v druge dele Evrope speljati del pozornosti z atlantske obale, kjer so se pripravljali na veliko ofenzivo. Pred člankom A. Gosarja, ki se ukvarja s povezavo železnice in Luke Koper v devetdesetih letih 20. stoletja in vprašanji mednarodnih geopolitičnih povezav, sledi še članek o velikem pomenu, ki ga je pridobila železnica v načrtih prve petletke, povojnega gospodarskega načrta, v katerem pa je delež novih prog v Sloveniji zavzel le 10 % celotnih investicij za izgradnjo železniške infrastrukture. Vzroke za tako neenakomerno porazdelitev sredstev avtorica išče v srbsko-črnogorskem lobiju, ki je državno blagajno izžemal za gradnjo proge Beograd–Bari, in v sporih med glavnima političnima strujama.

Zadnjo številko in zadnji sklop člankov predstavlja prvi del prispevkov z mednarodne konference *Interpreti kultur*. Ker bo omenjenemu sklopu sledila vsaj še ena tematska številka, naj omenjeni pregled služi kot popotnica številkam, ki še prihajajo. Uvodnima zgodovinskoantropološkima prispevkoma C. Povola in A. M. Hespanhe sledijo članki, ki se ukvarjajo bodisi s funkcijo notarja bodisi z razmerjem med običajnim pravom in pravnimi zakoniki, ki jih poskušajo uveljaviti v deželah, ki si jih priključuje italijanska država. Okvir celotnega tematskega

sklopa je metodološka usmeritev, da je interpret lik, ki pri svojem delu vzpostavlja odnos med omikano kulturo in tisto, ki jo lahko opredelimo kot ljudsko in ki jo zaznamuje kompleksen svet običajev. Interpreti, ki jih izpostavi C. Povolo, so zdravniki, sodniki, duhovniki in škofje, v 19. stoletju pa sta pomembna tudi lika folklorista in uradnika pri izdelavi katastrof. Prispevek A. de Benedictis se vsebinsko ne povezuje s funkcijo notarja, saj se osredotoča na pravniško vprašanje o kolektivni kazenski odgovornosti.

Rdeča nit člankov, ki se ukvarjajo s funkcijo notarja, je njegova vloga kot posrednika med vsakdanom in pravno normo. L. Faggion se osredotoča na teoretične tekste ter rezultate italijanske in francoske historiografije, ki se ukvarjajo s funkcijo notarja kot veznim členom med normo in prakso, odnosom, ki je nujen za razumevanje razvoja notarske službe, in vloge notarja. Ugotavlja, da so notarski spisi pomemben vir za odkrivanje mestnega in podeželskega sveta, njihovih identitet in kolektivnih spominov. Podobno je tudi izhodišče B. Grbavac, ki pa se v članku bolj posveča umeščenosti tujih notarjev v vsakdan dalmatinskih mest. Prispevek I. Rosonija lahko uvrstimo na področje kolonialnih študij, saj se ukvarja s »prilagajanjem« italijanskih pravnih kodeksov običajnemu pravu v Eritreji. Podobno tematiko, torej sozvočje različnih pravnih izročil (francoskega Code penal, običajnega prava, prava beneške republike in angleškega Common law), v svojem članku izpostavlja E. Dezza. V probleme 20. stoletja posega prispevek Z. Marijan Jelasko, ki se ukvarja s počasnim zatonom notariata v Dalmaciji od konca prve svetovne vojne do leta 1944, ko predsedstvo AVNOJ ukine notarsko službo. Izpostavimo, da avtorica pregledno predstavi jugoslovansko zakonodajo na tem področju do leta 1945. V isti časovni okvir, a v drugačno politično stvarnost, se umešča prispevek A. M. Milettija. Članek posega v filozofijo prava in se ukvarja z novo vlogo pravnika v fašističnem kazenskem zakonu, ki v ospredje ponovno postavlja preiskavo, ki jo vodi sodnik. V tem razmerju se pravnik spreminja zgolj v pomočnika pri sodnikovem »iskanju resnice«.

Dragica Čeč